

PERSONAJUL ISTORIC

Între document *Constantin* și ficțiune *Brîncoveanu**

Meneul Român, 15 august 1914. Sugestionați de verbul marelui profesor, sutele de ascultători gîdeau că solemnă împrejurare comemorativă se petrece în vremuri însingurate, aidoma cu cele ale veacului evocat. „Acum 200 de ani, onor, auditoriu, se sfîrșea înaintea mării, în fața fiind Sultanul, Vizirul, întreaga Curte, toată oștirea otomană și mare parte din acea plebe constantinopolitană, care a fost întotdeauna de un caracter moral dubios, bucuoroasă de spectacole strălucitoare și de drame pline de zăduire, se sfîrșea unul dintre Domnii care au stăpînit mai multă vreme pămîntul românesc și care s-a însemnat prin mai multe fapte în domeniul artei, al literaturii, al dezvoltării intelectuale în genere, între stăpînitorii țărilor noastre”.

Nicolae Iorga vorbea despre Constantin Brîncoveanu, domnitor peste vremuri, despre neclintita credință a românilor în rosturile vechi ale pămîntului lor. Profesorul nu-l căuta, însă, pe voievodul-martir în balade, ci în documentele istorice, multe editate de el însuși, pentru că domnia lui Brîncoveanu născuse un stil de artă și de viață publică, în ea se citeau semnele unor prefaceri cărora epoca fanariotă care urmează domniei n-a putut să le întîrzie venirea.

Vodă Brîncoveanu era, în anul bicentenarului morții sale, o figură mai mult legendară decît una concret istorică. Legenda înfrunse fortul conștiința românească, dar trebuia să vină și vremea științei. Ca și în alte dăți, N. Iorga este zămislișorul ei. O întinsă monografie, sorbind toate izvoarele cunoscute, o ediție în original a memorialului lui Anton Maria del Chiaro Fiorentino, secretarul cantacuzin și brîncovenesc, o comunicare academică despre activitatea culturală a voievodului, conferința amintită și, potrivit unui obicei de dată recen-

tă, o dramă istorică în somptuoasă retorică alexandrină — toate celebrează în anul 1914 pe vrednicul coborîtor din Basarabi.

Drama istorică, pe care autorul ei n-a văzut-o reprezentată, urma modestelor încercări ale lui D. Bolintineanu (1868), Anton Roques (1872), I. Soimescu (1877)... Minerii români din nordul Transilvaniei înfățișau, la jumătatea secolului trecut, o dramă numită *Joc cu Constantinul* sau *Cîntare și vers la Constantin*; autorul, rămas anonim, a versificat un episod din cronicile rîmate narînd tragedia domnitorului, cronici care circulau în manuscris prin Ardeal.

În biografia dramaturgului, se înscrisa a patra figură princiară evocată, după *Mihai Viteazul* (1911), *Învierea lui Ștefan cel Mare* (1911), *Un domn pribeag* (1912), acesta din urmă, fiul lui Petru Schiopul.

Dacă la majoritatea pieselor istorice ale lui N. Iorga este greu, dacă nu imposibil să numești un izvor documentar anume — savantul luîndu-și informația pentru actul artistic dintr-o uriașă bibliografie — în drama *Constantin Brîncoveanu* e vizibilă plăcerea autorului de a urma o narațiune cronicărească pe care puneă mult temei, socotînd-o superioară cronicilor lui Radu Grecianu și Radu Popescu: *Istoria Țărilor Românești de la anul 1688 încoace*, publicată de August Treboniu Laurian și N. Bălcescu în *Magazin istoric pentru Dacia* în 1847.

Cunoscută în istoriografie și sub numele de *Cronica anonimă despre Brîncoveanu*, ea a fost atribuită de unii cărturari, printre care și N. Iorga, tot lui Radu Popescu, deja autor al unei cronici brîncovenesti. Astăzi, atribuirea este respinsă de cercetători, autorul continuînd să rămînă neidentificat.

Cel care, potrivit lui G. Călinescu, ...reînviază tehnica cronicii cu vîietările și imprecaziile ei, cu violențele ei biblice (...) muștrător ca și Neculce, mare catehizitor, ca un Arbore de Regi,

* N. Iorga — Constantin Brîncoveanu, *dramă în cinci acte*

bîrfitor, înșepător, dar un om bun al pămîntului", este un scriitor de teatru sui-generis. Teatrul, gîndit ca factor propagator al vieții naționale, în esențialitatea ei, îl va preocupa pe N. Iorga, în absolut toate piesele sale. Dialogul, scenele, actele, sumarele indicații scenice sînt convenții sîmțențioase pentru istoricul deghizat în dramaturg. Piesele, cu distribuție și figurație ce dădeau de lucru întregii trupe a Naționalului, sînt de fapt patetice monoloage pe acute teme de istorie națională.

Bătăliile pentru sceptru, pribegiile la porți îndepărtate, pentru favoruri princiare, cerșite cu scrîșnet abia reținut, hainia căftăniților întru sporirea averilor (ce muștrător se repede Brîncoveanu asupra rudelor sale cantacuzine!), rezezi ridicări de norod la vremi potrivnice, jertfe de sine, de odoare, de neamuri pînă la ultima spiță (vărul Ștefan Cantacuzino, ajuns domn în 1714, a vrut „să stingă casa“ lui Brîncoveanu!), pentru moșia țării, mereu invocată și cîntată cu accente liturgice, sînt turnate în versuri albe, cu acel suflu vindicativ de care vorbea Călinescu. Iorga-dramaturgul îl calchiază pe istoricul în opera căruia „teatrul“ e prezent prin forța plasticizării, prin ritmul dramatic al povestirii, prin portretele în acțiune. Piesele lui Iorga sînt pagini de istorie cu teză limpede.

Și în drama **Constantin Brîncoveanu** se narază istoria în șevence căutate anume exponențial. Din relatările „anonimului brîncovenesc“ — Iorga fi numește starea civilă: „logofătul Radu, fiul lui Hrizea din Popești“ (Radu Popescu) — sînt alese pentru scenă întâmplări din anii: 1688 (28 oct.), urcarea în scaun a Brîncoveanului; din 1695, vreme cînd încep conflictele între neamuri și pîrele cantacuzine la Poartă; din 1703, an de răscruce, isprăvit în triumf, căci domnitorul obține la Adrianopol investitura pe viață; din 1713, cînd învățatul stolnic Constantin Cantacuzino își înceamnă fiul, pe Ștefan, viitor domn, să înfrunte trufașa putere domnească, și din cernitul an 1714 (15 aug.) cînd, la Edicule, cad în pulberea imperiului capetele hainite.

O lectură, în paralel, a dramel cu monografia închinată vieții Brîncoveanului, apărute aproape simultan, demonstrează clar că N. Iorga „sonoriza“ în teatrul său pagina științifică, insufla documentului viața artei, trezind vremurile vechi pentru învățăminte. Brîncoveanu — ca și Mihai, Ștefan, Tudor din alte scrieri teatrale — e așezat pe scenă

la modul epopic. Măreția lui stă în atemporalitate, autorul îndemnîndu-și personajul să cenzureze istoria națională, să mediteze, să extragă esențele, să deschidă căi de lumină... Fraza e somptuoasă ca un ceremonial domnesc, vocabularul e al uricelor, ispisoacelor, zăpiselor, cronograferelor, dar — uluitor! — ideea are suplețea gîndirii contemporane.

Interesul național primează în demersul dramaturgic. Doamna Maria, cu cononii, îl imploră pe domn să nu plece la Poartă (1695), dar el ia în față vînturile Asiei și ale istoriei și biruie, biruindu-și potrivnicii, ștîind că păstoria de norod cere oricînd jertfa de sine; în fața stolnicului Cantacuzino, unchiul ce-i va aduce pieirea, Vodă Constantin vorbește ca un retor vechi despre mărire, datorie, credință, înfruntîndu-l pe învățat cu propriile-i arme; din temnița din Edicule, privește cum cad capetele copiilor Constantin, Ștefan, Radu, Matei, dînd el însuși, cu supremul gest al făuritorilor de istorie, semnalul pentru începutul cruntului supliciu... O „cronică“ pentru scenă fidelă cronicii de cancelarie domnească, riscată într-un joc de mare finețe spirituală.

Conceptul de rostire arhaizantă trebuie pe de-a-ntregul regîndit, căci totul tulbură în replica Brîncoveanului (și a tuturor figurilor naționale care populează dramaturgia lui N. Iorga) — verbul bătrînesc și finețea de cancelarie diplomatică, neașa relatare, cu sononități baladesti, și încrîncenata povată pentru urmași, dată în cel mai autentic stil de „cursiv“ din oricare pagină înfi a ziarului **Neamul românesc**.

Teatrul istoric al lui Nicolae Iorga este desfătător ca spectacol pur, de idei și de stil, rolurile trebuie jucate de mari actori ai cuvîntului, ei înșiși poeți, trăind drame de cunoaștere.

REPERE :

- *N. Iorga : Teatru, Ed. Minerva, 1974*
- *Barbu Theodorescu : Nicolae Iorga. Bibliografie. Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976*
- *Cronicarii munteni, II, ed. Mihail Gregorian, E.P.L., 1961*
- *N. Iorga : Teatru și societate, Ed. Eminescu, 1986*
- *N. Iorga : Viața și domnia lui Constantin Vodă Brîncoveanu, Buc. 1914*